

Ekonomija i tehnologija - neumitni procesi -

Ekonomija se ne može objasniti samo ekonomijom. To je prva poruka koju dajem studentima. Ekonomija mora uvažiti i mnoge druge nauke. Istina, mnogi ističu da je ekonomija imperijalna nauka – osvaja mnoge druge oblasti i nauke. Kako god, ekonomija je umrežena nauka.

Ekonomisti (i ne samo oni) bi trebalo da se češće sjetite izjave Žan Pol Sartra koji je rekao da pisac mora da živi u više stvarnosti da bi mogao da stvara. Ako živi u samo jednoj oblasti neminovno upada u zablude palanke – prije svega zatvorenost, zavist, sitničavost, dogmatičnost, bezidejnost,...

Ekonomija se u ovom kontekstu opšte zavisnosti može posmatrati kao ekonomsko ponašanje ljudi. Zapravo ekonomija i jeste ponašanje ljudi u oblasti sticanja sredstava za njihov život! U tom smislu ekonomija je briga – briga za materijalne osnove svog selfa.

Ta briga je uvijek imala osnove u tehnologiji!

Zapravo, prvo tehnološko sredstvo koje je čovjek koristio bila je ruka. Znamo da čovjek nije najinteligentnije živo biće već je to delfin! Ipak, čovjek je došao do Mjeseca upravo zahvaljujući tome da je imao ruke – odnosno da ono što zamisli može i da proizvede, odnosno da svoje zamisli pretvori u neki materijalni oblik!

Upravo te tehnološke osnove su određivale tip ekonomije odnosno ekonomskog ponašanja. Počeli smo sa sakupljačkom ekonomijom, plug nam je dao agrarnu ekonomiju, Džems Vat parnu mašinu i industrijsku ekonomiju i Bil Gejts informatičku ekonomiju u kojoj smo danas.

Kraj prošlog vijeka je velika razmeđa u razvoju ove civilizacije. Zapravo to je otkriće i upotreba informacione tehnologije, kompjutera, interneta,... To je promijenilo svijet! Zaista sve mi se više čini da je mišljenje da danas vrijeme treba da mjerimo ne prije i poslije Hrista, već prije i poslije Bila Gejtsa. Ova tehnološka revolucija je sve promijenila! I naše živote i našu misao! "Ovo su drugačije generacije!", mnogi govore sa sjetom i sjećanjem na "Hristovo" vrijeme. Drugi opet govore o velikoj količini informacija koju imaju mladi ljudi današnjice, opet sa sjetom na sopstvena ograničenja iz "Hristovog" vremena! Malo ko se udubljuje u traženje uzroka tome! Šta je uslovalo da današnji dvadesetogodišnjaci drugačije razmišljaju, ruše mnoge stereotipe i uvode nove?

Spadam u ljude koji u tehnologiji vide jedan od ključnih uzroka! Kun je kazao u vezi sa naučnom revolucijom da se ona ne sastoji u dodavanju novih znanja postojećim, već ona znači promjenu načina razmišljanja, uvođenja nove paradigme!

Upravo, informatička revolucija je dovela do **promjene paradigme!** Kada je u pitanju ekonomija ove promjene nisu modni trend koji će vremenom nestati i mi ćemo se vratiti na staro i provjereno! Ne! Ovo je put u novu paradigmu, u novo shvatanje i funkcionisanje ekonomije, u novu ekonomsku teoriju! Informaciona tehnologija i novi oblici komunikacija potpuno mijenjaju ekonomiju, naše ekonomsko ponašanje!

Ovim sam htio da istaknem važnost tehnološke ploče na kojoj se razvija ekonomija i ekonomsko ponašanje.

Koje su ključne promjene koje novi tehnološki procesi uvode u ekonomiju, i ne samo ekonomiju?

Šta je ključna promjena? Ja mislim da je to **brzina!** To je brzina prenosa informacija! Brzina i način komunikacije! Ne može se govoriti o istoj ekonomiji i istom ekonomskom ponašanju iz vremena kada je informaciju prenosio golub pismoša i danas kada se radi o djeliću sekunde da informacija stigne sa jednog na drugi kraj svijeta! Mislim da je ta nevidljiva brzina ishodište mnogo čemu na pojavnim nivou!

Brzina postaje srž **donošnja ekonomskih odluka!** Brzo odlučuj, ali teško mijenjaj odluke – jeste jedna od biznis zapovijesti! Iako je Gandi govorio da napredak nije u ubrzanju, da postoji i knjiga na temu *Pohvala sporosti*, danas se brzo živi! Moraju se donositi brze odluke! Da li brzina ima neke posljedice na način organizacije procesa donošenja odluka? Brzina razbija komplikovane procedure! Brzina razbija tromost koja je karakteristična za svaki kolektivitet! Na taj način ona naglašava pojedinca i individuu. Ona pojedincu otvara velike mogućnosti, ali nameće veliku odgovornost!

Na taj način tehnologija inicira drugi važan proces: **individualizacija!**

Ulazimo u doba individualizacije! Odnosno, možemo reći da brzina vodi ka individualizaciji u procesu odlučivanja, a time i do važnosti individue za razvoj!

Istina, individualizacija je rođena 1517. godine kada je Martin Luter obznanio svojih 95 teza na crkvi u Vitenbergu. To je početak protestantske transformacije kapitalizma! Kako je počela ta "Luterova individualizacija"! Umjesto da se Biblija tumači kroz crkvu, Luter to pravo daje svakom običnom čovjeku – individui! Želeći da što više urade za sebe, i tako pomognu Bogu da manje radi za njih i da Bog tako dobija više vremena za druge uzvišene stvari, oni su nastojali da se otkloni posredništvo između individualizacije i Boga! To posredništvo je bila crkvena birokratija (ogroman broj sveštenih lica koji su običnom čovjeku tumačili Boga)! Znači, povod za Luterovu individualizaciju je bilo izbjegavanje crkvene birokratije!

Ako je Država moderni "Bog" onda informatička tehnologija sve više stvara uslove da pojedinac rješava za sebe mnoge probleme, ne očekujući da mu to uradi Država – Bog! Da li će u drugom talasu individualizacije (Gejtsova individualizacija) državna birokratija proći kao i crkvena

birokratija u prvom talasu individualizacije (Luterova individualizacija)? Da li se može ponoviti da se, kao nekada u crkvi, izgubi i danas najsigurniji posao – posao u državnoj birokratiji?

Kada se govori o individualizaciji onda se na praktičnom nivou to ispoljava kao nadiranje **nadarenih pojedinaca**, kao u sportu, muzici, umjetnosti! Isto će biti i u domenu ekonomije! Sve više će moć ići prema pojedincima koji uvode inovacije, nove kreacije, grade sopstveni imidž **istrajavajući u drugojakosti**! Imitacija drugih kao i papagajsko ponavljanje iz medija pokupljene površnosti jedva da vuku ka prosjeku! U svakom slučaju, daroviti nadiru!

Da li brzina prenosa informacija i sve veći značaj nadarenih glava utiču na ekonomiju? Bolje reći, da li su brzina i individualizacija globalni procesi? Da! Zašto? Zato što ih inicira tehnologija koja je prisutna u svakom kutku svijeta! Da li ovo utiče na ekonomiju?

Ekonomija postaje globalna! Ovo znači da je umrežena, povezana! Zar to sadašnja kriza ne potvrđuje? Zar se ne radi o globalnoj krizi? Zar nemogućnost vlasnika kuće iz SAD-a da vrati kredit za tu kuću nije stvorila nevolje štedljivom Njemcu, jer je bankrotirala njegova banka, banka u kojoj je štedio novac, a koja je preko investicionog fonda u Singapuru kupila akcije banke od koje je Amerikanac uzeo kredit i koja je u međuvremenu zbog nevraćanja kredita propala. Kriza je umrežila bol, sličan onom kada se udarite u koljeno, a odzvanja u glavi. Današnja ekonomija nije zbir pojedinih nacionalnih ekonomija! To je totalitet uvezanih ekonomija! To je “**globalna pozornica**” kako kaže Ohmae! Dok se ranije igralo na stotinama lokalnih i nacionalnih pozornica, međusobno odvojenih i nezavisnih, danas se igra na jednoj. Pri tome ova scena nije ograničena glomaznim namještajem već se glumci slobodno kreću!

Globalna pozornica je stalno u pokretu!

Ona ruši sve prepreke koje onemogućavaju ili otežavaju slobodnu igru na pozornici i slobodu kretanja glumaca!

Jedna od takvih prepreka je **i država-nacija**, odnosno nacionalna država. Nacionalna država je zatvorena i ima strah ili oprez prema ostatku svijeta- npr. prema stranom investitoru, strancu uopšte, preferira se domaće i sl. U okviru nacionalne države postoji nacionalna pozornica, na kojoj su glumci iz “ostatka svijeta” samo privremeni gosti ili turisti! Logika globalne pozornice je da lokalnu pozornicu uključi u sebe, brišući na taj način granice države-nacije i mijenjajući suštinu nacionalne države!

Da li je i da li će nacija-država biti najkrupnija žrtva globalne pozornice? Ja nemam odgovor na to pitanje! Nesporno je da klasična država-nacija nestaje! Nesporno je da će nacionalizam morati da mijenja svoju izvornu suštinu i formu! Nacionalizam zasnovan na nacionalnoj državi, teritoriji i vojsci će se otopljavati! Ipak, nisam siguran da će nacionalne države nestati u potpunosti! Koliko god da smo se modernizovali i promijenili administrativnu organizaciju u Crnoj Gori još uvijek se znaju granice Nahija i Brda! Ko ne vjeruje, neka npr. pokuša da napravi vikendicu na planinskom katunu drugog “plemena”! Mislim da će se nacionalizam više vezivati za **nacionalnu kulturu** nego za političku moć nacija-države. Tako će nacionalna kultura (sistem

vrijednosti, odnos prema radu, karakterne osobine ljudi,...) prihvatati na specifičan način globalne informacije! Odnosno filter nacionalne kulture će određivati djelotvornost globalno dostupnih informacija! Kultura će uticati i na brzinu prihvatanja informacija!

Iako će opstati neka vrsta nacionalne države kao “čuvar” nacionalne kulture, nesporno je da će njene, makar ekonomske funkcije biti globalizovane. Istina, ovakav moj stav, ukoliko bi ga praksa vremenom potvrdila, kao rezultat bi imao stvaranje na desetine i desetine novih država u svijetu- ovo iz razloga što je nacionalna kultura više mozaik bliskih ali različitih kultura, oko kojih će se “formirati” nove države (Venecija, Baskija, Katalonija, Transilvanija,...)!

Upravo je tehnologija pokretač globalne ekonomije! Ja u to zaista vjerujem. Ako je to tačno, a ja mislim da jeste, onda je znanje **njen plemeniti metal!** Znanje dobija funkciju zlata! Plaćanje se danas vrši ne novcem, već znanjem i sposobnošću! A znanje je uvijek individualno – kaže Hajek. “Kada bi otvorili vreću sa 100 glava i pustili ih da se kotrljaju niz brijeg, svako bi potrčao za svojom.”

Naglasak na znanju pojačava ulogu **obrazovanja** i obrazovanje postaje oblast najveće brige i akcije vlade nacionalne države.

Globalna ekonomija se realizuje kroz mehanizam **globalnog slobodnog tržišta!** Globalna ekonomija ne može biti zasnovana na mehanizmu globalnog planiranja, nekog svjesnog, konstruktivističkog poretka! Ona je globalna igra na globalnoj pozornici! A svaka igra je spontana! Spontanost u okviru nekog minimuma pravila (zakona)!

Tržište je mehanizam koji odvaja uspješne od neuspješnih! Efikasne od neefikasnih! Uspješne nagrađuje – neuspješne kažnjava! To je “moral tržišta”! Kako će se globalno tržište odraziti na socijalnu stranu života? Zapravo dosadašnji model kapitalizma se oslanjao na nacija državu, koja je bila model tzv.načela dadiljanja, brige države za njene građane i rješavanje njihovih problema. To je, kako istuču Riderstral i Nrodstrom, bilo doba kada ja Zapadni svijet bio normalan! Bio je toliko normalan da je čak i ekonomija bila pravilno raspodijeljena (visoka javna potrošnja). Bio je to svijet bujajućeg srednjeg sloja, masovne proizvodnje, svijet standardizacije, sigurnosti i stabilnosti. Političke strane su se borile upravo za taj srednji sloj (srednja klasa). Mnogi ljudi koji se bave istorijom budućnosti kažu: **Zaboravite normalnost!** Mislite abnormalno! Mislite drugačije! Globalno tržište, voljeli mi to ili ne, slagali se sa tim ili ne, podstiče zakon prirode, odnosno ekonomski darvinizam! Tržište ne mari za sredinu! Zato će se društvo sve više dijeliti na dva dijala: **uspješne** i **neuspješne!** Možda je ovo neka vrsta negativne utopije! To nije moje zalaganje za sve teži život na ovom svijetu! To je moja percepcija procesa koji su sve više neumitni i ne mogu se izbjeći! Ne može ih zaustaviti bilo koja parlamentarna većina, koliko god da je ona puna “socijalnih pravednika”! Pitanje nije da li će se ovi procesi desiti ili ne! To nije pitanje naše odluke, kao što je mislio engleski kralj Edvard, naređujući da se zaustave plima i osjeka, jer mu stvaraju probleme u državi.

Nije pitanje da li smo za ili protiv globalne ekonomije! To ne zavisi od nas! Pitanje je kako da te neumitne procese sagledamo i pokušamo **da ih prilagodimo sebi**, a ne da im se naknadno prilagođavamo.

Bernard Šo je kazao da se pametni ljudi prilagođavaju svijetu, dok glupi pokušavaju da svijet prilagode sebi! Razvoj zavisi od ovih drugih!

Zar mnoge posljedice koju globalna ekonomija, zasnovana na tehnološkoj ploči informaciono-komunikacionih tehnologija ne izgledaju glupo i nemoguće? Oni koji shvate da su ovo gluposti (abnormalni) budućnost koja je počela, lakše će u njoj živjeti i uspjeti! Za budućnost nemamo izbora – ali **u okviru budućnosti izbor je naš!** Svakog pojedinačno!

Uvijek sloboda izbora!!!